

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 199–206.

TÖBBNYELVŰ KERESÉSI LEHETŐSÉGEK AZ ONLINE KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOKBAN

NÉMETH KATALIN

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEGFOGLALÓ

Számos magyarországi könyvtár rendelkezik jelentős idegen nyelvű gyűjteménnyel, melyek között különböző írásrendszerű dokumentumok is megtalálhatók. Az integrált könyvtári rendszerek nyújtotta lehetőségek megkönnyítik ezen dokumentumok feldolgozását és visszakeresését, így az ELTE Egyetemi Könyvtár multiszkript rekordjai, melyek elsősorban a Távol-keleti Intézet és a Konfuciusz Intézet köteteinek bibliográfiai leírásait teszik elérhetővé és kereshetővé eredeti kínai, japán és koreai írásrendszerben is. A legelterjedtebb hazai gyakorlat azonban a leggyakrabban keresett adatelemek, például a szerzői nevek utalókkal való kiegészítése, amely jellemzően a transliterálás szabványai alapján létrehozott egységesített adat mellé rendel egyéb, latin betűs névformákat. A tanulmány a Hazai György Könyvtár köteteinek katalógizálása során felmerült kérdéseket, az idegen nyelvű dokumentumok feltárásának és megjelenítésének lehetőségeit vizsgálja, különös tekintettel a felhasználói igényekre.

A 2016-ban elhunyt turkológus, orientalista, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, *Hazai György* (1932–2016) lánya, *Hazai Kinga* azzal a kéréssel kereste meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézetét, hogy segítsenek apja egyedülálló gyűjteményének rendezésében és feltárásában. A munka 2017 januárjában kezdődött meg informatikus könyvtáros, valamint turkológus hallgatókkal. A 280 doboznyi dokumentum átválogatása után, melynek eredményeként a duplumokat az edinburgh-i St. Andrews Egyetem és az Azerbajdzsáni Akadémia Központi Könyvtára kapta meg, ugyanezen év márciustól a katalógizálás is elindulhatott a Monguz Kft. által fejlesztett Qulto integrált könyvtári rendszer segítségével.¹ A Hazai György Könyvtár végül 2017. május 25-én nyílt meg Budapesten a Közraktár utcában.²

Nyelvi sokféleség

A Hazai Könyvtár állománya nyelviileg rendkívül heterogén, ami a feldolgozást és a visszakereshetővé tételt is nehezíti. Mivel számos magyarországi könyvtár rendelkezik jelentős idegen nyelvű gyűjteménnyel, melyek között különböző írásrendszerű dokumentumok is megtalálhatók, így érdemes megvizsgálni, hogy az egyes könyvtárak hogyan

képesek ezeket az idegen nyelvű anyagokat a felhasználók számára a leghatékonyabb módon elérhetővé tenni és szolgáltatni. A több mint tízezer kötetes Hazai György Könyvtár katalógusában 2018 januárjában 8300 rekord szerepelt, melyek például cirill karakterekkel is kereshetők. Az 1. táblázatban látható, hogy a könyvtárban, mint turkológiai szakgyűjteményben a török nyelvű dokumentumok aránya a legnagyobb, de emellett számos más nyelv is megtalálható, melyek közül néhányat mindössze egy-egy kötet képvisel.

1. táblázat
Idegen nyelvek a Hazai György Könyvtárban

	Nyelv	Dokumentumok száma		Nyelv	Dokumentumok száma
1.	albán	8	11.	kirgíz	37
2.	arab	77	12.	kumük	1
3.	azeri	266	13.	magyar	412
4.	baskír	9	14.	orosz	1305
5.	bolgár	102	15.	örmény	1
6.	csagatáj	5	16.	oszmán	268
7.	csuvas	10	17.	török	3477
8.	grúz	30	18.	türkmén	43
9.	karakalpak	3	19.	ujgur	16
10.	kazah	72	20.	üzbég	122

A török nyelv karakterkészlete hasonló a magyarhoz *Mustafa Kemal Atatürk* 1928-as reformja óta, azonban van néhány mellékjeles mássalhangzó, mint a *ç, ğ* és az *ş*, valamint érdekes a kétféle *i* (*İ* és *I*) használata is.³ A veláris *i* például gyakran okoz nehézséget az online keresések alkalmával különösen a karakterérzékeny rendszereknél, bár ezt több integrált rendszer képes már megfelelően kezelni. A török város angol és török neve között írásban épp egyetlen *i* a különbség: Istanbul (angol) és İstanbul (török).

Szinte minden könyvtárban kihívást jelent a cirill betűs kötetek feldolgozása, mivel számos különböző nyelv használja a cirill karaktereket, azonban több eltérés is megfigyelhető az egyes nyelvek karakterkészletei között, amelyek még a XX. században is többször módosultak. Mivel nem mindig van lehetőség arra, hogy a nyelveket és írásrendszereket pontosan ismerő és felismerő könyvtárosok végezzék a feldolgozást, a nyelv azonosítását a dokumentumok megjelenési helye mellett épp az említett eltérések könnyítik meg, miközben arra is figyelni kell, hogy mikor jelent meg az adott kötet, mivel a XX. században az írásrendszerek akár néhány évtizeden belül is változhattak. Noha a cirill karakterek transliterációját szabvány⁴ határozza meg, azonban – bár feltételezhető lenne, hogy a szláv kötetekkel kapcsolatban következetes és egységes leírásokat találunk –

még azokban a könyvtárakban sincs könnyű dolguk a felhasználóknak, ahol tudatosan alkalmazzák és betartják a szabvány előírásait. A magyar olvasók ugyanis megszokták a fonetikus átírást, a transzszkripciót, mely tükröz néhány kiejtési sajátosságot, mint például a mássalhangzók lágyulását⁵, ezért is nélkülözhetetlen az utalók használata.

A 2. táblázat egy konkrét kötet, a *Sait Faik* (1906–1954) török íróról és műveiről szóló könyv⁶ néhány bibliográfiai adatának leírását mutatja be online katalógusok példáján keresztül. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára⁷, a német közös katalógus⁸ és az angol szakkönyvtári közös katalógus⁹ következetes az ISO 9 szerinti átírásban a cím esetében, azonban a szerző neve már eltérő formában olvasható. A British Library¹⁰ a címet és a megjelenési adatokat cirill karakterekkel rögzítette, azonban latin karakterekkel is kereshetővé tette. A legteljesebb megoldást a francia egyetemi hálózat¹¹ kínálja, amely a címet, a szerzőt és a megjelenési adatokat is közli cirill, valamint latin karakterekkel egyaránt. Az öt katalógusból mindössze kettő veszi fel a török író, Sait Faik nevét tárgyi melléktételként.

2. táblázat

Orosz nyelvű könyv átírása nemzetközi katalógusokban

	Cím	Szerző	Megjelenés	Egyéb név
MTAK (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ)	Said Faik i ego novelly	Ajzenštein, Natta Avrumovna	Moskva : Nauka, 1971	
British Library	Сайд Фаик и его новеллы..	AIZENSHTein, Natal'ya Avraamovna	Москва : Издательство "Наука", Главная редакция восточной литературы, 1971.	FAİK, Said.
COPAC (Copac National, Academic and Specialist Library Catalogue)	Said Faik i ego novelly	Aizenshtein, N. A. (Natal'ia Avraamovna) 1923	Moskva : "Nauka" 1971	Sait Faik 1906–1954
GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog)	Said Faik i ego novelly	Ajzenštejn, Natal'ja Avraamovna	Moskva : Izd. Nauka, 1971	
SUDOC (Système Universitaire de Documentation)	Сайд Фаик и его новеллы - Said Faik i ego novelly	Айзенштейн, Натта Аврумовна - Ajzenštejn, Natta Avrumovna	Москва : "Наука", 1971 – Moskva : "Nauka", 1971	

A könyvtári katalógusok másik nyelvi kérdése alapvetően a tárgyszavakkal kapcsolatban jelentkezik a felhasználói célcsoportok differenciálásával. Kiknek, milyen anyanyelvű vagy milyen nyelvtudással rendelkező olvasók számára kínálja dokumentumait az adott könyvtár. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol-Amerikanisztikai Intézet Könyvtára¹² az amerikai Kongresszusi Könyvtár angol tárgyszavait használja, azonban számos magyar tárgyszó is található a katalógusukban. Az ELTE Germanisztikai Intézet Könyvtára hasonlóképp magyar és német tárgyszavakkal dolgozik, azonban egyik sem használja folyamatosan a kifejezéseket mindkét nyelven párhuzamosan. Az Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetemen¹³, ahol az oktatás nyelve a legtöbb kurzus esetében is a német, a könyvtári katalógus tárgyszavai között is elsősorban német kifejezéseket találunk, bár néhol angol szavak is előfordulnak, jellemzően a más katalógusból importált rekordok esetében, de mindenképp következetes a könyvtár a tárgyszavak tekintetében. A 3. táblázat az Andrassy Egyetem néhány tárgyszavának nyelvi megjelenését mutatja be.

3. táblázat

Az Andrassy Egyetem tárgyszavainak nyelve

Tárgyszó	magyar	német	angol
gazdaság	1	501	10
jog, jogtudomány	0	766	11
politika	0	900	8
szociológia	0	252	1
történelem	0	3855	9

A Hazai György Könyvtár a Hazai György Orientalisztikai Alapítvány támogatásával valósulhatott meg, melynek kuratóriumi elnöke *Fodor Pál*, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának főigazgatója, a kuratórium tagjai továbbá *Barbara Kellner-Heineke*, a Freie Universität Berlin professzora és *Hóvári János*, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. (MANK) főigazgatója. Az alapítvány mellett számos más szervezet és magánszemély segíti a kezdeményezést, hogy a szakkönyvtár a turkológiával foglalkozó nemcsak hazai, hanem külföldi szakemberek számára is magas szintű szolgáltatásokat nyújthasson. A nemzetközi nyitás egyik alapfeltétele a gyűjtemény és az információk hozzáférhetővé tétele minél több nyelven. Ezt a célt szolgálja, hogy a honlap kezdettől fogva angolul is elérhető, a könyvtári katalógus viszont párhuzamosan három nyelven, magyarul, angolul és törökül is használható. Az integrált könyvtári rendszer, a Qulto online katalógusának felülete magyar, angol, német, román és török nyelvű, a keresés alapértelmezett nyelve az angol. Az egyes authority fájlok angol nyelvűek. Az eredményes keresés egyik feltétele, hogy a személynév mindig ugyanabban az egység,

szabványos alakban kerüljön a katalógusba,¹⁴ de mindez igaz a földrajzi nevekre, valamint a tárgyszavakra is.

A katalógus angol nyelve adta a lehetőséget a Library of Congress tárgyszórendszérének átvételére azért is, mert az online elérhető török katalógusok¹⁵, melyekben a Hazai Könyvtár állományának egy része megtalálható, nem minden esetben rendeltek tárgyszavakat a dokumentumokhoz, és sok esetben a rekordok importálása sem jelentett megoldást az esetleges utómunkálatok, javítások miatt.

A Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE) Külkereskedelmi Kar Könyvtárában használt Textlib¹⁶ online katalógus két szempontból is figyelmet érdemel. A keresőmotorokhoz hasonlóan próbálja javítani a felhasználók keresőkifejezéseiben előforduló esetleges helyesírási hibákat. Például, ha *Kotlertől* szeretnénk dokumentumot, de nem emlékszünk a mű címére, vagy épp arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi található meg a szerzőtől a könyvtárban, akkor csak a szerző nevére hagyatkozhatunk, azonban előfordulhat, hogy véletlenül elírjuk a nevet, és a Kotler helyett Ktolert gépelünk. Ha nem adtuk meg, hogy pontosan hol keressen – esetünkben a szerző nevében – akkor a program ellenőrzi a katalógusban előforduló összes hasonló írásképpel rendelkező kifejezést a címekben, személynevekben stb. Végül kapunk egy listát arról, hogy az „utolér” és „kotler” szavak előfordulnak címekben, míg szerzőként kizárólag a „kotler” szerepel. Ha a „Ktoler” formát a szerzők között keressük, a program javaslatot tesz a „kotler” változatra, amellyel már valóban lesz találatunk. Rendkívül hasznos funkció, hiszen a csonkolás és a helyettesítő karakterek használata nem mindig segít gyorsan releváns találathoz jutni, és jelenleg a könyvtári katalógusok jellemzően karakterérzékenyek.

A másik hasznos funkció, ami a könyvtárosok lelkiismeretes munkáját dicséri a BGE könyvtárában, az egyes dokumentumok adatainak közismert címmel való ellátása. A felhasználók gyakran emlegetnek köteteket egymás között fiktív, saját maguk által kitalált címekkel, melyet később egyre többen használnak, ahogy történt ez a hat kötetes, *Sötér István* szerkesztésében megjelent *A magyar irodalom története*¹⁷ című kiadvánnyal is, melyet a borító színe miatt évtizedeken keresztül a „Spenót” szóval jellemeztek. A BGE katalógusában például szerepelnek ezek a címváltozatok is, így a felhasználók ezekkel is tudnak keresni. A Hazai György Könyvtárban számos irodalomtörténeti kötet, valamint irodalmi forráskiadás megtalálható, melyek feldolgozása az idegennyelvű dokumentumokkal kapcsolatban felvetett még egy kérdést. Az egységesített cím vagy eredeti cím biztosítja, hogy egy mű különböző nyelvű fordításait egyetlen kereséssel ki tudjuk listáztatni a katalógusban. Ez akkor is működik, ha a cím tárgyi melléktételként szerepel, hiszen így megtalálhatunk minden, a keresett műről szóló elemzést. Probléma akkor van, ha az eredeti cím nem ismert a felhasználó számára vagy nehézséget okoz az eredeti cím helyesírása. Szemléletes példát kínálnak erre a Hazai Könyvtár *Aranyfény szutráról*¹⁸ szóló, valamint a kirgíz eposz, a *Manasz*¹⁹ kötetei.

4. táblázat

Az Aranyfény szutra és Manasz kötetek címváltozatai

Nyelv	Cím	Nyelv	Cím
magyar	Aranyfény-szutra	magyar	Manasz
angol	Golden Light Sutra; Sutra of Golden Light	angol	Epic of Manas
német	Goldglanz Sutra; Sutra vom goldenen Licht	német	Manas-Epos
francia ²⁰	Sûtra de la lumière dorée; Sûtra de la radiance d'or; Sûtra du suprême éclat d'or;	francia	Cycle de Manas; Manas : épopée kirghize
szanszkrit	सुवर्णप्रभासोत्तमसूत्रेन्द्रराज	kirgíz (arab)	ماناس داستانی
szanszkrit ²¹	Suvarnaprabhasottamasutra; Suv arnaprabhāsottamasūtrendrarāja	kirgíz (cirill)	Манас дастаны
szanszkrit (IAST ²²)	Suvarṇaprabhāsottamasūtreन्द्र rājāḥ	török	Manas Destanı

A 4. táblázatban olvasható az Aranyfény szutra cím szanszkrit, valamint az európai nyelvek közül angol – mint a Hazai Könyvtár katalógusának nyelve –, francia és német nyelvű alakja. A Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de France, BnF) szerzőkről, címekről és témákról szóló adatbázisában megtaláljuk ezt a címet is négy francia változatban, valamint a számos keleti nyelvű variáns is segíti az olvasót az általa keresett mű megtalálásában. A 4. táblázatban a másik példa a kirgíz nyelvű Manasz eposz, mely a kirgíz nyelv problematikájára is felhívja a figyelmet, mivel számos átírási rendszert használnak világszerte, melyek több karakter esetében is eltérést mutatnak. Ilyen például az American Library Association (ALA) és a Library of Congress (LC)²³ szabályzata, vagy a földrajzi nevek egységesítésére létrehozott névtér, a United States Board on Geographic Names (BGN) és a Permanent Committee on Geographical Names for British Official Use (PCGN)²⁴ előírásai, vagy a korábban már említett ISO 9. A magyarországi gyakorlat az ISO szerinti átírást követi, de továbbra is hangsúlyozzuk, hogy a felhasználót is tájékoztatni és segíteni kell, hogy ismerje a leghatékonyabb keresési stratégiákat. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár amellett, hogy számos utalóval biztosítja az egyes authority fájlok elérését, az online katalógus nyitólapján segédlet²⁵ is található a cirill és görög nyelvű dokumentumok kereséséhez.

Megoldási lehetőségek

Az integrált könyvtári rendszerek nyújtotta lehetőségek között az egyik megoldást az ALEPH multiszkript rekordjai kínálják, melyeket például az ELTE Egyetemi Könyvtár

is használt, amikor a Távol-keleti Intézet és a Konfuciusz Intézet köteteinek bibliográfiai leírásait tette elérhetővé és kereshetővé eredeti kínai, japán és koreai írásrendszerben is. Az UNICODE alapú rendszerben a tartalom és az interfész megjelenítésére is több mint húsz nyelven van lehetőség.²⁶ Az ALEPH online katalógusának kezdőlapján²⁷ lehetőség van az eltérő írásrendszerek használatához speciális karaktereket választani, azonban ehhez szükség van az eszközünkre telepített megfelelő fontkészletekre is a helyes megjelenítéshez. A Qulto integrált könyvtári rendszer például szintén lehetővé tesz rekordfordításokat, ami akkor működik hatékonyan, ha megfelelő a rekord minden adata, és pontos szabályok szerint történik az egyes adatelemek adott nyelvre fordítása.

A legelterjedtebb hazai gyakorlat jelenleg a leggyakrabban keresett adatelemek, például a szerzői nevek utalókkal való kiegészítése, amely jellemzően a transliterálás szabványai alapján létrehozott egységesített adat mellé rendel egyéb, latin betűs névformákat. Az utalókra mindenképp szükség van a katalógusokban minél több adattípus esetében, így például a címekkel kapcsolatban is. Hosszabb távon azonban megoldást jelenthet a könyvtári katalógusok összekapcsolása a web egyéb keresőmotorjaival, valamint adatbázisaival, a szemantikus web és a linked data (kapcsolt adat) technológiák, amelyek elősegíthetik az eltérő írásrendszerű dokumentumok hatékonyabb keresését is.

Jegyzetek

1. Hazai György Könyvtár. Forrás: <http://www.hazaigyorgy.com/konyvtar> [2018. január 10.]
2. TAKÁCS Erzsébet: Könyvtár a turkológia szolgálatában. Forrás: www.kultura.hu/konyvtar-turkologia [2018. január 4.]
3. LEWIS, Geoffrey: The turkish language reform. A catastrophic success. Oxford, Oxford University Press, 1999. 27–37. p.
4. MSZ ISO 9:1997 Információ és dokumentáció. A cirill karakterek transliterációja latin karakterekre. Szláv és nem szláv nyelvek. [Budapest], Magyar Szabványügyi Test., 1997. 15 p.
5. KEMÉNY Gábor: A nem latin betűs írású nyelvek neveinek magyar helyesírásáról. In: Kemény Gábor: A nyelvtől a stílusig. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010. 77. p.
6. AJZENŠTEJN, Natta Avrumovna: Said Faik i ego novelly. Moscow, Izdat. „Nauka”, 1971. 238 p.
7. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának katalógusa. Forrás: opac.mtak.hu [2018. január 15.]
8. Gemeinsamer Verbundkatalog. Forrás: <https://gso.gbv.de> [2018. január 15.]
9. Copac National, Academic and Specialist Library Catalogue. Forrás: <http://copac.jisc.ac.uk/> [2018. január 15.]
10. British Library Catalogue. Forrás: http://explore.bl.uk/primo_library/libweb [2018. január 15.]
11. Catalogue Système Universitaire de Documentation. Forrás: www.sudoc.abes.fr [2018. január 15.]
12. ELTE EKSZ katalógusa. Forrás: <http://aleph.elte.hu> [2018. január 15.]
13. Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem Egyetemi Könyvtár katalógusa. Forrás: http://aleph-36ane.hosted.exlibrisgroup.com:8991/F?func=find-b-0&local_base=ane01&con_lng=hun [2018. január 15.]

14. KÖNTÖS Nelli: Szerzők nyomában. A könyvtári szabványok szerepe az intézményi publikációs adattárak névkezelési stratégiájában. = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2. sz. 2012. 255–279. p.
15. TO-KAT, török közös katalógus. Forrás: <http://www.toplukatalog.gov.tr> [2018. január 31.]
16. Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar Könyvtárának katalógusa. Forrás: <http://tlwww.kkf.hu/> [2018. január 20.]
17. SÓTÉR István (szerk.): A magyar irodalom története. I–VI. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964–1966.
18. Például: RADLOFF, W. (Hrsg.): Suvarnaprabhasa: das Goldglanz-Sutra. I-III. Osnabrück, Biblio Verlag, 1970. és ZIEME, Peter (Hrsg.): Altun Yaruq Sudur: Vorworte und das erste Buch : Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra : Suvarnaprabhāṣottamasūtra : mit 139 Abbildung auf 88 Tafeln. Berlin, Akademie-Verlag, 1996.
19. Például: LIPKIN, Semen Izrailevič (Bearb.): Manas der Hochherzige: kirgisches Heldenepos. Berlin, Verlag Volk und Welt Berlin, 1974. és YILDIZ, Naciye: Manas destani (W. Radloff) ve kirgiz kultürü ile ilgili tespit ve tahliller. Ankara, Türk Dil Kurumu, 1995.
20. A Bibliothèque nationale de France adatbázisa a szerzőkről, a címekről és a témákról. Forrás: <http://data.bnf.fr> [2018. január 25.]
21. ISO 15919:2001 Information and documentation. Transliteration of Devanagari and related Indic scripts into Latin characters Geneva, ISO, 2001.
22. International Alphabet of Sanskrit Transliteration.
23. ALA-LC transliterációs szabályzatok. Forrás: <https://www.loc.gov/catdir/cpso/roman.html> [2018. január 31.]
24. BGN/PCGN transliterációs szabályzatok. Forrás: <http://geonames.nga.mil/gns/html/romanization.html> [2018. január 31.]
25. OIK katalógus. Forrás: <https://www.oik.hu/monguz/index.jsp?page=search> [2018. január 31.]
26. ÉZSIÁS Anikó – MAJOR Kornélia – SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde: Multiscript rekordok az ALEPH integrált könyvtári rendszerben: közös katalógus építése az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 11–12. sz. 2012. 497–509. p.
27. ELTE EKSZ katalógusa. Forrás: <http://aleph.elte.hu> [2018. január 15.]

Németh Katalin egyetemi adjunktus, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatásfelelőse, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tagja. Kutatási területe: domonkos könyvkultúra, könyvtári menedzsment, ügyfélkapcsolat-menedzsment.